

Jakoubek, Marek (ed.): *Teorie etnicity. Čítanka textů*

Sociologické nakladatelství (SLON), Praha 2016, 733 s.

Za symbolický „úhelný kámen“ nástupu nově orientovaného odborného (v návaznosti postupně i obecného) zájmu o „etnicitu“ bývá často pokládána práce *Ethnic Groups and Boundaries* z roku 1969, editovaná Fredrikem Barthem. Zhruba v následujících dvou dekádách pak byly položeny základy „postbarthovských“ paradigmat novodobých etnických studií. Jako *annus mirabilis* (H.-U. Wehler: *Nationalismus. Geschichte – Formen – Folgen*. C. H. Beck, München 2001, s. 8) bývá v daném kontextu označován rok 1983, kdy byly publikovány tři stěžejní klíčové modernistické práce na poli studia etnicity/nacionalismu (B. Anderson: *Imagined Communities*; E. Gellner: *Nations and Nationalism*; E. Hobsbawm – T. Ranger: *Invention of Tradition*). Nové etnické konflikty a problémy devadesátých let 20. století, jež se (pro mnohé překvapivě) nevyhnuly ani Evropě, se zdály význam „znovuobjevení“ uvedených fenoménů potvrzovat. Nastal masivní boom těchto témat na společenskovědním poli však zároveň způsobil i přesycení veřejné sféry zmíněnými jevy a jejich rozmělnění. Přes vznik řady definic, přehledů, čítanek a příruček se pojmy „etnicita“ a „nacionalismus“ nadále spíše rozdrolovaly, nežli vybrušovaly. I když konjunktura etnické tematiky (v dobově podminěné a metamorfované podobě) doposud trvá, zdá se, že je již za zenitem své atraktivity, respektive i odborného přínosu.

České společenské vědy reagovaly na uvedené trendy s určitým zpožděním; v devadesátých letech byla původní

i překladová literatura k tématu spíše sporadická. O vydání reprezentativního souboru českých překladů textů stěžejních autorů „diskursu etnicity/nacionalismu“ se zasloužil v roce 2003 Miroslav Hroch, editor práce *Pohledy na národ a nacionalismus. Čítanka textů*. Mohlo by se tedy zdát, že nový, aktuální soubor (tj. výběr 24 modelových textů teoretiků a analyzátorů etnické problematiky) *Teorie etnicity. Čítanka textů*, editovaný Markem Jakoubkem, je pouze opakováním či nástavbou zmíněné práce. Editor sám se k dané skutečnosti (s. 25–26) vyslovuje: zdůrazňuje, že na rozdíl od výběru M. Hrocha jsou texty obsažené v práci *Teorie etnicity* přeloženy celé (tedy nikoli krácené). Zásadní rozdíl je však možno spatřovat v tom, že zatímco Hrochova „čítanka“ je zaměřena (především) na fenomén „nacionalismu“, Jakoubek ve svém textovém pandánu jednoznačně volí – jakkoli jen obtížně striktně oddělitelnou – „etnicitu“. Co do autorských jmen a stěžejního nosného tématu se tak oba výběry (snad i ke škodě věci?) prakticky nepřekrývají.

Marek Jakoubek však není pouze editorem recenzovaného rozsáhlého díla, ale také autorem – spolu s poznámkovým aparátem a soupisem literatury – více než sedmdesátistránkového oddílu Předmluva, reflektujícího a tematizujícího řadu otázek a (různorodých) jevů etnické problematiky. Tento úvodní text (stejně jako proslavený oddíl *Introduction* ve výše zmíněném počínu F. Bartha) je bezesporu výraznou, sofistikovanou a na řadě míst i myšlenkově brilantní „přidanou hodnotou“ knihy. Ocenit je třeba šíři i hloubku záběru, stejně jako prezentovaná jasná stanoviska a postoje, zřetelně tematizující „etnicitu“ nikoli jako jakousi danost, ale především coby

(mnohovýznamový) pojem či (mnohočetný) koncept; v rámci obecné praxe pak v prodloužení svého druhu simulakrum. V návaznosti na teze a úvahy T. H. Eriksena autor razí i originální pojem „konceptuální etnicismus“, označující jen zřídka kdy blíže komentované téma apriorního předjímání etnických dimenzí při nahlížení sociálních struktur. Jakoubek důsledně a z řady úhlů pohledu rozebírá i další problematická místa či úskalí pohledů na etnicitu; kritickému zhodnocení (s. 21, 23, 69) se nevyhne ani zmíněný současný oborový „guru“ Thomas Hylland Eriksen, jehož titul *Etnicita a nacionalismus* (česky 2012) je vedle sborníku M. Hrocha další příznovou inspirací „čítanky“.

Mnohé postřehy textu jsou nosné a vtipné. Kupříkladu uvedená Eriksenova práce, jejíž dopad na českou univerzitní výuku je komentován (s. 20), skutečně jakoby již svým vnitřním rozvržením (devět tematických kapitol) vybízela k použití ve výuce semestrálního kurzu teorie etnicity na katedrách etnologie/antropologie – nikoli bez nebezpečí mechanické „kanonizace“ právě Eriksenova prizmatu. Cenná je bezesporu subkapitola *Teorie etnicity u nás doma* (s. 63n.), obsahující kritický pohled na historii sledovaného vědního suboboru v rámci Československa, respektive České republiky. Do jisté míry se jedná o rozvínutí autorových tezí obsažených již v jeho doslovu k českému vydání výše uvedené Eriksenovy práce. Jako poněkud „plakátové“ a ne vždy zcela organické je však možno vnímat užití tématu „stýkání a potýkání se etnologie a antropologie“ na české akademické scéně, resp. apoteózu „spásenosné“ (s. 63) antropologie v kontextu editorova vymezení se vůči „staré gardě“ (s. 71).

Povětšinou sympaticky působí „esejistický“, svého druhu „anglosaský“ tón Jakoubkovy předmluvy, jenž je v řadě pasáží příjemným osvěžením (aluze na boxerské šampióny či K. Poláčka...) v kontrastu s u nás stále převažující (často spíše méně záživnou) „německou“ akademickou tradicí. Přesto mohou některé detaily budit jisté rozpaky. To platí jak o obecnějších tématech (kupř. mravoličná odbočka ke kritice poměrů na akademických pracovištích – s. 28), tak i dílčích, poněkud banalizujících nebo až bohorovně či mentorsky působících formulacích typu: „koncept je ... jak už to s koncepty bývá ...“ (s. 16).

Devět desetin z více než 700 stran knihy pak tvoří zmíněné překlady nosných, v řadě případů i zásadních teoretických textů na poli etnicity. V rámci tří tematických oddílů (1. /Meta/teoretické studie; 2. Jednotlivé přístupy k tematizaci etnicity; 3. Případové studie) chybí již na první pohled nečekaně mnohá z „klasických“ a relevantních jmen (mj. E. Renan; E. Gellner; B. Anderson; A. D. Smith; C. Geertz...). Vysvětlení může být vícečetné: (1.) přes faktické prolínání fenoménů „eticity“ a „nacionalismu“ je Jakoubkem zvolené prizma cíleně (zdůvodněno nedostatečnou rozpracovaností v české badatelské tradici – viz s. 64n.) zaměřeno výlučně na první ze jmenovaných termínů – to ovšem řadu autorů z čítanky zbytečně vylučuje; (2.) editor nechtěl dublovat autory zařazené již do Hrochovy čítanky – jejich začlenění (zejména při využití jiného textu) by však nemuselo být na škodu; (3.) Jakoubkem výrazně (s. 30) deklarovaná orientace na „antropologickou perspektivu“ zacílenou výlučně na „eticitu coby etnicitu“ (s. 33). Posledně jmenovaný bod si zaslouží obšírnější komentář.

Je především otázkou, nakolik je (pro šíři, neustálenost, resp. vágnost obsahu pojmu „antropologie“) možno jmenované opodstatnění akceptovat; argumentačně ještě spornější se však zdá být editorovo kritérium nezařadit do výběru ty autory, kteří ve svém pojetí nechávají etnicitu „roz-téct“ (Z. Bauman) či ji „rozostřují/rozma-závají“ (C. Geertz – tohoto autora a jeho specifickou primordialisticko-perennialistickou (?) variací náhledu na etnicitu (*sentiments*) tak nenalezneme ani v Hrochově, ani v Jakoubkově čítance). I když princip editorské selekce je jistě plně legitimní, je zřejmé, že rozlišování mezi „ještě nerozostřeným“ a „již rozostřeným“ (s. 33) pojetím etnicity je nutně mimořádně subjektivní a limitující. Celkově je tak možno zapochybovat, zda matrice urputného dichotomic-kého vymezování etnologie a antropologie (celkově provázející dosavadní Jakoubkovu akademickou dráhu) byla v kontextu volby autorů čítanky vždy tím nejlepším klíčem.

Při vědomí předchozích kontextů má pak svou logiku (jakkoliv snad poněkud překvapivý) akcent na texty relativně staršího data – tato skutečnost je zdůvodněna potřebou znalosti profilace tématu a také snahou bránit „objevování objeveného“ (s. 32–33). Naopak parametr výlučného výběru pouze anglofonních textů se – přes editorovo zdůvodnění společnou „mentální řečí“ autorů (s. 31–32) – může zdát být až zbytečně limitující a sporný; odlišné tóny a úhly pohledu by naopak mohly být obohacujícím.

Devětadvacet stran, téměř polovinu Jakoubkovy *Předmluvy*, tvoří „Itinerář na cestu čítankou“, tedy komentář a kontextualizace předkládaných 24 textů. U řady z nich jedná o důkladněji rozpracovanou orientační pomůcku s vysokou výpovědní hodnotou; u některých autorů však

zůstalo jen u základní interpretační informace o rozsahu cca 15 řádků.

V rámci limitů daných rozměrem recenze není možné zaměřit se blíže na každou z 24 zvolených statí jednotlivě. Je však zřejmé, že jejich výběr, struktura a logika uspořádání jsou promyšlené; vedle obecnějších textů zde najdeme i specifická témata a případové studie. Texty (z logiky věci) do značné míry ilustrují a doplňují editorův náhled na komplexní šíři problematiky etnicity, předestřenou v oddíle *Předmluva*. Právě tento „ilustrační“ kontext jednotlivých statí by však *vice versa* mohl být poměřován i Jakoubkovou kritickou optikou, s níž komentuje „nacházení etnicity“ tam, kde se rozhodneme ji zkoumat (s. 16)... Editor sice může popírat (s. 18), že by ambicí knihy bylo „vyhodnotit a uspořádat“ různá představovaná pojetí etnicity; nicméně recipienty bude předložený svod textů nutně takto, tedy jako jisté (návodné a užitečné) ukotvení, chápání. M. Jakoubek sám je si však úskalí kontextualizace bezesporu dobře vědom a vlastně i preventivně eventuálním výhradám předchází (s. 35–37).

Výběr autorů a prací je možno hodnotit i z dalších (nesourodých) úhlů: vedle tematického zřetele kupříkladu v kontextu české akademické krajiny či z jazykového hlediska... Jen několik namátkových glos: překlad až nadužívaně citované Barthovy předmluvy k práci *Ethnic Groups and Boundaries*, se konečně – po 47 (sic!) letech od jejího vydání – k zájemcům dostává v češtině. Důkladně pojaté je v této souvislosti i kritické zhodnocení Barthova textu (s. 35–36), jenž se jako odkazový zdroj stal v akademickém prostředí mnohdy jen ritualizovanou, mechanicky zmiňovanou položkou. Stejně tak náhledy H. J. Ganse, dešifrující model *third generation return*

jako nikoli bytostný návrat k etnické kultuře, ale coby posun etnicity do symbolické sféry, jsou bezesporu vysoce inspirativní i v kontextu aktuální etni(ciz)ace společenského prostoru Evropy počátku 21. století (srov. M. Halter: *Shopping for Identity. The Marketing of Ethnicity*. Schocken Books, New York 2000). Za zmínku stojí některé případové studie, dokumentující (na snad až přehnaně preferovaném africkém materiálu – A. Cohen, G. Haaland, R. Astuti) relativitu „evropského“ etnického prizmatu v realitě tribalistických společností; tyto texty bude jistě mnohý recipient vnímat jako komparativní doplněk textu J. Bazina *Každému svého Bambaru*, známého v českém etnologickém/antropologickém prostředí z překladu v časopisu *Cargo* (4, 2002, 1–2, s. 6–33). Záslužný je jistě i překlad textu P. L. van den Bergha, neboť vzhledem k jeho primordialistickým přístupům a nejistému terénu sociobiologických teorií bývá tento autor v běžných přehledech teorií etnicity až příliš mechanicky odsouván do kategorie pavědy.

Ocenit je bezesporu nutno jazykovou rovinu překladů, na nichž se celkově podílelo devět osob (zhruba polovina přeložených textů je však dílem M. Jakobka). Práce s jazykem je místy až cizelérská: viz lexikální odmítnutí převodu pojmu *ethnicities* do plurálního označení v češtině (s. 24, pozn. 23). Také shodný anglický název dvou textů R. Jenkinse (*Rethinking ethnicity*) byl do češtiny záměrně přeložen pokaždé jinak. K jazykové rovině ještě jedna poznámka: na kvalitě a důkladnosti překladových kapitol vynikne cesta, kterou čeština, před 25 lety mnohdy terminologicky i jinak obtížně zápolící s překlady etnologických/antropologických textů, urazila kupříkladu od publikování Gellnerovy

práce *Národy a nacionalismus* v roce 1993. Sám fakt vzniku obsáhlého překladového díla (jež je možno chápat i jako „převod“, respektive „převyprávění“ monitorovaných myšlenkových témat do česky reprodukované „vize reality“) je současně i editorovou odpovědí na otázku, zda má v dnešní době smysl udržovat odborný společenskovo-vědní diskurz v češtině (s. 28–29).

V recenzovaném počínu se české veřejnosti dostává reprezentativní práce, která bude ve střednědobé perspektivě jen sotva překonána. Tato skutečnost není dána pouze jejím v podstatě vyčerpávajícím charakterem, ale i tím, že k zásadním změnám oborových vědeckých konceptualizací a paradigmat jsou většinou třeba celá desetiletí. Otázkou je i sama výhledová existence diskurzů „eticity“ a „nacionalismu“ jako předmětu intenzivního odborného zájmu. Není pochyb o tom, že teoretické zaměření, analyzující a interpretující v posledních dekádách uvedené pojmy, vydalo odborně cenné (mnohdy i čtivě podané) intelektuální plody; dokladem toho jsou konečně mnohé z textů recenzované „čítanky“. Je však hypoteticky rovněž představitelné, že (v paralele k dějinám výtvarného umění či architektury) budou „teorie etnicity“ následovat kupříkladu osud secese, efektního, na krátký čas zazářivšího směru, jenž se však ukázal být svého druhu efemerní slepou uličkou. Ať tak či onak: díky několikaleté cílevědomé spolupráci editora/autora předmluvy, překladatelů a redakce Sociologického nakladatelství disponuje česká společenskovo-vědní obec kompaktní, monumentální prací, shrnující, představující a (částečně) komentující podstatnou část aktuální sumy přístupů a postojů ke sledované problematice. Tento nevšední intelektuální výkon si

bezpochyby zasluhuje plné uznání. Bude bezesporu zajímavé sledovat, jaký bude „praktický“ akademický dopad práce, a také to, zda se *Teorie ethnicity* stanou v českém kontextu solitérem či jestli výhledově inspirují případné následovníky.

Leoš Šatava

Paul Shephard: *Pěstěná divočina neboli Co je krajina?*

Archa, Zlín 2016, 206 s.

Název knihy slibuje mnohé. Tím spíše, že autor, Paul Shephard, je architekt, který (většinou) píše o architektuře. Recenzovaná kniha má však v podtitulu otázku „Co je krajina?“, která posouvá očekávání patřičným směrem. Kniha je skutečně o krajinách. Přesněji o tom, že celý svět je již zmapovaný – na globu nám již nezůstala bílá místa – zůstává však zmapovat naše přístupy k němu, ty autor nazývá strategiemi. O to se právě kniha velmi originálně snaží. Divočina, to je svět předtím, než v něm začali působit lidé. Pěstění představuje vše, co se světem lidé od té doby učinili. Kniha tvoří kromě úvodu šest krajin, seřazených od největší po nejmenší, na nichž Shephard ukazuje různé strategie pěstění světa, přístupů ke krajině. První příklad, nazvaný Jednota se zabývá sedmi divy světa. To proto, že v době Alexandra Makedonského, který do své říše zahrnul celý tehdejší svět, snad vyjma Číny či Apeninského poloostrova Etrusků a rodícího se Říma, se utvořilo zřejmě první pojetí jednoho provázaného světa – proto sedm divů světa. Sjednocen byl lidským geniem a vůlí, dílem lidských rukou (kultury) byly i jednotlivé divy tohoto světa. Na druhém místě

v řadě stojí Antarktida, kterou dodnes (nebo prozatím?) řídí strategie rozumu, jenž tam bádá, umožňuje omezený turismus, ale zabraňuje využití komerčnímu, především těžbě. V kapitole o Skotsku se ptá, co činí z nějakého kraje kraj národní.

Přesvědčivější jsou ovšem spíše kapitoly věnované menšímu měřítku. Velmi jasná je kapitola pátá, pojmenovaná Užitečnost, v níž se mluví o Flevolandu v severní části Nizozemí, o krajině poldrů, tedy území, které bývalo mořským dnem, dokud člověk nevystavěl okolo hráze, nevypumpoval vodu, nezačal celou oblast vysoušet a kultivovat. Na samém konci je zbrusu nová krajina, země, která předtím neexistovala a jež vděčí za svou existenci trvalému úsilí člověka. Ten nakonec vystavěl města a začal krajinu zemědělsky využívat. Budovatelé byli takovouto půdou odměňováni a stali se z nich noví osadníci, noví místní. Shephard se staví k poldrům příznivě, přesto neváhá dát slovo i mladé generaci, která celý tento podnik nazve „ekologickým zločinem“, který vzal životní prostředí vodním živočichům, mokřadům a jejich ptactvu. Autor sám své postoje nijak neskrývá, nicméně nejde o knihu, kterou předkládá jednoznačné názory a soudy, tím méně nějaké návody či odpovědi.

Ještě o stupínek kompaktnější je krajina londýnské pánve. Pojednává tedy o Londýně, mohla by však být napsaná i na příkladu Prahy. Autor sleduje, čím je symbolicky dána jednota uvnitř této oblasti. Nejdříve se zaměřuje na řeku Temži, která představuje uprostřed Londýna jediné místo, z něhož si lze udělat ucelenější obrázek o městě. Větší část kapitoly pak zkoumá vztah kopule katedrály Sv. Pavla od Christophera Wrena a pahorků na sever a na jih od Londýna. Zjišťuje, že mají obdobnou

výšku – je vidět jak z kopule na pahorky, tak i z pahorků na kopuli, tedy Londýn – a že kopule s lucernou tvoří jakýsi pomyslný střed této krajiny. Jde možná trochu o nové objevování Ameriky, protože takovou roli či snad lépe schopnost velkých kopulí nad nějakým chrámem již zkoumali mnozí. Shepherda jistě ospravedlňuje to, že chce čtenáři předestřít různé strategie – zde vizuálního spojení. Patrně nejskvělejší příklad na českém území je kopule Sv. Mikuláše na Malé Straně, která tvoří skutečné ohnisko této čtvrtě – mohli bychom s nadšátkou říci, že bez Dientzenhoferovy kopule by nebyla Malá Strana úplná. Ještě širším příkladem jsou pochopitelně Hradčany s katedrálou, v jistém smyslu to platí o celé barokní tvorbě v krajině. Poslední krajinou je v knize oblast západní fronty první světové války, tedy část severozápadní Francie okolo Verdunu a dalších míst. Autor zkoumá především obnovu krajiny po skončení války – zakládání válečných hřbitovů a památníků – strategii paměti.

Ačkoliv ohled na životní prostředí prostupuje logicky celou knihou, autor nepodléhá žádným katastrofickým vizím, víře ve spásu prostřednictvím ekologie ani nevyzývá k celospolečenským reformám. Jeho skromným, avšak vlastně dalekosáhlým záměrem je, abychom si uvědomili strategie ovlivňující to, co děláme ve světě či se světem. Proto říká, že tato kniha je o tom, uvidět věci příliš velké na to, aby byly vidět. Strategie bezohledného exploatování světa vládne již velmi dlouho, můžeme však přemýšlet i o jiných přístupech. Příklad nizozemských poldrů ukazuje, že to je možné.

Knih je napsaná poněkud zvláštní formou, jde doslova o snůšku rozhovorů, vzpomínek, vyprávění, příběhů a zamyšlení. Prostor tak dostává názorová

polyfonie, na druhou stranu je to jednoznačně na úkor formy. Text se často zdá zbytečně upovídaný, je v něm nějak příliš všeho a čtenář musí neustále držet nit, aby se neztratil, a pátrat po sdělení. Jistě, nejedná se o akademické dílo v klasickém smyslu slova, spíše o jakési podklady seřazené k přemýšlení. Kniha je také napsaná bez citací, odkazů i bibliografie. To vše otevírá otázku, komu je vlastně určena. Jistě může oslovit ekology, antropology, filology a též architektky či urbanisty, na něž je snad dle edičního zařazení i původního vydavatele (MIT Press) zacílena – především však jako inspirace, úvaha. Bezprostřední využití si nedokážu dobře představit. Bude někdo citovat výroky autorovy přítelkyně Sally?

Překlad je dobrý, přesto je třeba upozornit na jeden zásadní nedostatek. Ač knihu napsal Brit, není důvod nepřevést míle, yardy, lokty a tak dále do soustavy používané celosvětově a i v českém prostředí. Toto opominutí čtenáři výrazně ztěžuje možnost představit si jednotlivé vzdálenosti a rozměry zmiňované v textu.

Vydavatelský segment specializující se na architekturu je v České republice značně rozptýlený, chybí velký silný hráč. Většinou jde o drobné vydavatele, kteří vyprodukují několik málo knih ročně (např. také jen jedinou) a kteří vůbec často podlehnou a zanikají. Tato kniha doplnila již dlouhou řadu různých teoretických i dějepisných architektonických knih nakladatelství Archa a to se tak zařadilo k těm vytrvalejším, s relativně širokou produkcí na toto téma. Doufejme, že budou i dále přinášet původní, ale především překladovou literaturu, neboť je to zapotřebí.

Jiří Tourek

Stanislav Balík – Lukáš Fasora – Jiří Hanuš – Marek Vlha: *Český antiklerikalismus. Zdroje, témata a podoba českého antiklerikalismu v letech 1848–1938.*

Argo, Praha 2015, 500 s.

Autoři se pokoušejí naplnit titul knihy doslova, neboť jde-li o téma českého antiklerikalismu, neomezují se pouze na geografický prostor českých zemí, ale sledují měnící se úlohy náboženství a spory o ně v životě moderní společnosti i ve spojení s českou emigrací ve světě. Přestože se se místy vyskytují zmínky o hlubším i novějším historickém kontextu, těžiště zájmu autorů leží v období mezi lety 1848 a 1938. Předmětem jejich zkoumání nejsou jen kritika či přímo odmítání náboženství, ale i aktivity vycházející z náboženského prostředí. Výsledkem je plastický obraz historických procesů proměn náboženství v modernizující se české společnosti.

Termíny sociologie náboženství lze zjednodušeně říci, že autoři usilují o historiograficky založený, shrnující a systematizující pohled na procesy, k nimž dochází v novodobých českých dějinách v souvislosti s modernizací a strukturální diferenciací společnosti. Zaměřují se přitom na problematiku náboženství, které se ve sledovaném historickém období stává subjektem různých sekularizačních tlaků či tendencí – z akceptovaného a uznávaného univerzalistického světonázoru se náboženství stává pouze jedním z prvků subsystému kultury a zároveň se objevují alternativní světonázory, které se vůči náboženskému či náboženským

světonázorům pokoušejí kriticky vymezit nebo se k nim otevřeně stavějí do opozice. V českém prostředí, které samozřejmě není možné chápat izolovaně, nabývají tyto sekularizační procesy řady konkrétních podob – odrážejí se v politických či kulturních střetech různých aktérů s různými zájmy. Právě tento kontext opravňuje autory hovořit o specifčnosti českého antiklerikalismu (s. 51–63) – z pohledu historiografie je tato specifická jasně dána zvláštními dějinnými souvislostmi. Poznámemejme, že autoři jsou si dobře vědomi i specifických podmínek moravského prostředí, na něž na řadě míst své publikace poukazují.

Velkým přínosem knihy *Český antiklerikalismus* je především to, že obsahuje pokus o systematizaci historických procesů spojených s boji o náboženství v českém prostředí a rovněž i jejich podrobný, na pramenech založený rozbor z konkrétních lokalit v rámci českých zemí i mimo ně. Byť je to s ohledem na rozsah a koncepci knihy pochopitelné, je možná do jisté míry škoda, že autoři nevěnují více pozornosti vlivům přicházejícím z nečeského – zejména německého – prostředí, byť mezinárodní souvislosti zcela neopomíjejí (např. s. 37–40). Zmiňují souvislosti s problematikou německého kulturního boje, avšak stálo by jistě za podrobné systematické prozkoumání, jak a do jaké míry mělo právě třeba německé prostředí vliv na české aktéry angažované v antiklerikálních iniciativách.

Úvodní část (s. 9–25) seznamuje s tematickým členěním knihy, zdůvodňuje časové vymezení, které si autoři zvolili, přehled témat a lokalit, kterým bude věnována pozornost, a podává také stručný výčet dosavadní literatury a rovněž pramenů.

Mezi publikacemi, které souvisejí s tématem knihy, jsou samozřejmě uvedeny zejména historiografické práce – kromě nich však k tématu mají co říci i sociologové či religionisté, jejichž příspěvky zmíněny bohužel nejsou. Mezi nimi je nutné uvést zejména obsáhlou práci religionisty Tomáše Bubíka *České bádání o náboženství ve 20. století* (P. Mervart, Červený Kostelec 2010), která je věnována mimo jiné i problematice kritického myšlení o náboženství v dějinných a tematických souvislostech, kterým se věnují i autoři Českého antiklerikalismu. Je-li řeč o problematice sekularizace v teoretické rovině, zejména s ohledem na různé koncepce a teorie sekularizace v sociálních vědách, lze zas jen stěží opominout vyčerpávající syntézu na toto téma z pera Romana Vida (*Konec velkého vyprávění? Sekularizace v sociologické perspektivě*. CDK, Brno 2011). Chybějící důkladnější provázanost s výsledky práce relevantních oborů, zejména teoretických a metodologických nástrojů religionistiky či sociologie náboženství s ohledem na koncepcce sekularizace, je možné považovat za určitou slabinu knihy. Uživlí-li pak autoři v textu například termínu „pseudoreligiózní rituály“ (s. 10), který lze z hlediska současné religionistiky považovat za problematický a nevhodný, můžeme konstatovat, že se jedná o doklad nepřilíš úzké spolupráce oborů, které by si měly s ohledem na téma knihy mnoho co říci. Podobně je škoda, že autoři s ohledem na témata své práce podrobněji kriticky nerozvinuli teze o „náhradních náboženstvích“ (s. 35).

Po úvodních poznámkách se autoři v rámci oddílu nazvaného *Realita a imaginace* (s. 26–87) zamýšlejí nad samotným klíčovým pojmem knihy, jímž je

„antiklerikalismus“. Jsou si dobře vědomi jeho nejednoznačnosti, která je dána především zmíněnými komplexními, specifickými sociokulturními podmínkami ve sledovaném období v českém prostředí. Autoři se pokoušejí systematizovat otázky spojené s vymezením tohoto pojmu v osmi bodech, které vystihují hlavní rysy konceptu, spolu s jejich problematickými stránkami. Jde především právě o to, že ideje a akce skupin i jednotlivců, které lze označit jako „antiklerikální“, se vyskytují v řadě specifických a zároveň různorodých dobových kontextů. Setkáme se s nimi jak v prostředích, kde bychom je samozřejmě předpokládali, totiž třeba u přívrženců hnutí Volné myšlenky, v socialistických či komunistických kruzích, tak i v samotné náboženské sféře. Fenomény, které by mohly být označeny jako projevy „antiklerikalismu“, tak najdeme i mezi náboženskými či dokonce přímo církevními činiteli, kde mohou například nabývat podoby kritiky církevní hierarchie. Vedle toho, jak upozorňují autoři, musíme vzít v potaz i pojem „klerikalismu“. Lze jej chápat jako fenomény, které jsou terčem antiklerikální kritiky nebo je možné je vnímat jako reakce na ni uvnitř náboženské sféry. Tyto jevy jsou stejně tak různorodé jako ty, které lze shrnout pod termínem „antiklerikalismus“. Autoři proto věnují pozornost tematicce ultramontanismu, politického katolicismu, stran i různých spolků souvisejících s křesťansko-sociálním hnutím nebo třeba činnosti kněží v komunitách českých emigrantů. Z obsahu knihy nicméně vyplývá, že autoři chápou antiklerikalismus zejména v politickém smyslu slova (srov. např. s. 51, 88–114 atd.). Důležitost politického rozměru kulturních bojů či bojů o náboženství je patrná nejen v čistě

politické sféře, ale i v ostatních tématech, která autoři zpracovávají, totiž v oblasti školství a sporů o sekularizovanou a náboženskou formu obřadů (viz dále).

Je také třeba mít na paměti, že antiklerikalismus nemusí být nutně spojen s úplným odmítáním náboženství jako historického přžitku ve smyslu radikální sekularizační teze či že není za všech okolností spojen s ateismem. Antiklerikální teze zahrnují široké spektrum idejí, spočívajících například i v hledání různých alternativ k tradičnímu institucionalizovanému náboženství, které je v českém prostředí obvykle spojováno s katolickou církví – zároveň ale není možné činit jednoduché rovnítko mezi antiklerikalismem a antikatholicismem. V těchto souvislostech můžeme sledovat různé iniciativy spočívající například ve vzniku Církve československé nebo v příklonech k pravoslaví, což autoři rovněž reflektují. Příklad filozoficky orientované alternativy k tradiční religiozitě můžeme najít v krátkém exkurzu věnovaném T. G. Masarykovi a jeho uvažování o náboženství (s. 63–70). Nepřekvapí, že Masarykovy ideje mohly být nakonec ve sporech o náboženství využívány jako argumentační opora oběma stranami disputací o náboženství (s. 368): ukazuje se, že je nutné brát v potaz nejméně dvě základní roviny této problematiky, totiž jednak vlastní Masarykovy teze k náboženské problematice a pak jejich vliv a recepci u dalších dobových aktérů. I přes existující publikace na toto téma lze právě Masarykovo uvažování o náboženství považovat za problematiku, která nemusí být dosavadním bádáním zcela vyčerpána a která by si jistě zasloužila další podrobné kritické zpracování vycházející z Masarykových spisů i dalších pramenů.

Podobně jako v případě Masarykových názorů na problematiku náboženství nabízí kniha řadu dalších témat, která by se snadno mohla – a patrně i měla – stát předmětem samostatných podrobných studií a kritických rozborů, které koncepcie knihy nedovoluje do důsledků provést. V některých případech by taková práce navázala na již existující bádání, na něž autoři knihy odkazují, v jiných případech by patrně šlo o bádání průkopnická. Přínosná by z tohoto hlediska mohla být například důkladná obsahová analýza různých dobových stranických a spolkových periodik nebo rozbor postojů k náboženským otázkám v dokumentech spojených s činností osobností politického a kulturního života druhé poloviny 19. a počátku 20. století. Taková témata nabízejí zejména zmíněná druhá hlava knihy *Realita a imaginace* a rovněž hlava třetí, nazvaná *Mobilizační témata* (s. 88–167). V tomto třetím oddíle vymezují autoři stěžejní témata českých „kulturních bojů“ souvisejících s antiklerikalismem, jimiž jsou zejména střety v oblasti politické, ve školství a v otázkách sekularizace obřadů, zvláště rituálů životního cyklu.

Kromě systematizace sekularizačních procesů v novodobých českých dějinách podnikají autoři zevrubné sondy v místních kontextech – ty jsou obsaženy ve čtvrtém oddílu knihy *Městské a venkovské sondy* (s. 168–314). Tato historická šetření, založená z podstatné části na pramenných materiálech, provádějí autoři v promyšleně zvolených městských a venkovských lokalitách v Čechách i na Moravě: v Brně, Kladně, Táboře, Uherském Hradišti, Uherském Brodě, v Polné, Bludově, Žarošicích, Lidečku a Mikulovicích na Pardubicku. Autoři u každé z lokalit sledují

problematiku střetů o náboženství s ohledem na angažující se aktéry, sociální struktury a s nimi spojené diskurzy, resp. vlastní obsahy střetů v uvedených lokalitách.

Poslední oddíl knihy je věnován tematicce bojů o náboženství v souvislosti s českými emigranty, mimo vlastní geografický prostor českých zemí (*Od Evropy po Tichý oceán*, s. 315–381). Podobně jako v případě předchozího oddílu, věnovaného lokálním historiografickým sondám, i zde postupují autoři velmi systematicky: věnují se nejprve prostředí samotné habsburské monarchie mimo české země, Vídni a rakouským zemím, dále oblastem východní a jižní Evropy, západoevropským zemím (především Německu a Francii) a konečně zámořské emigraci. Zde věnují pozornost především českým emigrantům ve Spojených státech. Opět sledují jak aktivity „antiklerikálů“, tak činnost náboženských aktérů a dokládají vše příklady založenými na dobovém tisku a dalších pramených materiálech. Za zvlášť pozoruhodné lze považovat pasáže věnované českým komunitám v St. Louis a v Chicagu – z uvedeného je možné usuzovat, že by se problematika náboženství u českých krajaných komunit ve Spojených státech v historické perspektivě opět mohla stát námětem pro další výzkumnou práci a nosným tématem pro samostatnou monografii.

Z formálního hlediska je kniha příkladem výborné redakční práce. Jistým nedostatkem, který překvapí s ohledem na jinak velmi pečlivé formální zpracování monografie, jsou chybějící data dostupnosti u internetových zdrojů na stranách 463–464.

Knihla Český antiklerikalismus je důležitým příspěvkem k dějinám sekularizace v českém prostředí. Stane se nezbytnou

četbou pro všechny, kteří se touto komplexní problematikou zabývají, a zároveň zcela jistě i zdrojem námětů pro další badatelskou práci historiků, religionistů či sociologů, kteří se zabývají otázkami náboženství v novodobé české společnosti.

Jakub Havlíček

Jozef Tancer: Rozviazané jazyky. Ako sme hovorili v starej Bratislave

Slovart, Bratislava 2016, 303 s.

Monografie slovenského germanisty Jozefa Tancera se nejobecněji řečeno zabývá vícejazyčností v meziválečné Bratislavě. Prostřednictvím interview s pamětníky, jež autor prokládá esejemi na odborná témata z interview vyplývající, získává čtenář o daném tématu velmi přesnou představu.

Respondenty Jozefa Tancera byli lidé narození mezi lety 1916 a 1933. V knize je uvedeno „jen“ dvacet rozhovorů, autor však při svém výzkumu započatém již před lety pořídil celkem zhruba sto interview se sedmdesáti pamětníky. Hluboková interview vedl slovensky či německy, s respondenty se osobně setkával doslova po celém světě, jen výjimečně vedl rozhovor prostřednictvím Skype. Ač byl jazyk interview různý, pro potřeby knihy autor všechny interview převedl do slovenštiny, případně pasáže v němčině či maďarštině jsou v poznámce pod čarou přeloženy opět do slovenštiny. Interview v knize nejsou doslovnými přepisy, autorovi se však podařilo zachovat jejich původní charakter ponecháním některých rysů typických pro mluvený jazyk. Každé interview je opatřeno titulkem, jenž je zároveň citací z toho

kteřeho rozhovoru, například „Ludia, ktorí vedeli len jeden jazyk, boli ako biele vrany“, „Nemčina či maďarčina, to nám bolo ganz egal“, „Karpatských Nemcov si vymysleli historici“ a podobně. Spolu s Tancerem můžeme říci, že tato interview jsou svěbytným literárně-publicistickým žánrem. Prakticky kterýkoli rozhovor si lze představit zveřejněný třeba v příloze *Lidových novin Orientace*.

V průběhu interview autor především mapuje jazykovou biografii svých respondentů. Opakovaně se ukazovalo, že v meziválečné Bratislavě bylo zcela běžné se dorozumět slovensky, německy a maďarsky. Svou úvodní úvahu proto věnuje vícejazyčnosti jako jednomu z klíčových témat sociolingvistiky. Zmiňuje třeba, že tradičními termíny zavedenými a užívanými jazykovědci, například symetrický bilingvismus, tedy ovládnutí dvou jazyků na totožné úrovni, často slouží výzkumnému záměru a nelze postihnout danou problematiku v plné šíři. Tancer tradičně chápanou vícejazyčnost problematizuje: jeho respondenti různé jazyky ovládají v různé míře, na různé úrovni, osvojovali si je v různých dobách a za různým účelem. Některé jazyky ovládají slovem i písmem, některé jen slovem. Obecně Bratislava byla, jak z interview opakovaně vyplývá, v období 1919 až 1933 trojjazyčným městem. Reálně však v ní žili i lidé dvoj- či jednojazyční, dále lidé, kteří všechny tři jazyky ovládali jen do míry, kterou potřebovali – typicky třeba číšník byl schopen obsluhovat své hosty ve všech třech jazycích. Jedna z respondentek, již bychom tradičně považovali za jednojazyčnou mluvčí němčiny, ovládá rakouskou a německou spisovnou němčinu, dále bratislavské nářečí, tak zvanou kraxelhuberštinu – její mluvčí je

pak respondenty nazýván kraxelhuber –, a konečně vídeňské nářečí. Nejen tento příklad ukazuje, že přesně určit, kolik jazyků mluvčí ovládá a kde jsou vlastně hranice mezi jazyky, je otázka vedoucí do slepé uličky. Autor připomíná termín *language repertoire* v souvislosti s výzkumy Gumperzovými a také pracemi B. Buschové. Podle Tancera je každý člověk do nějaké míry vícejazyčný, třeba už jen proto, že z domova zná nějakou nespisovnou varietu svého mateřského jazyka, dále jeho spisovnou podobu, do nějaké míry kolem sebe slyší mateřské jazyky cizinců atd. Pro autora je vícejazyčný i takový mluvčí, který se za vícejazyčného považuje, ačkoli reálně nějaký jazyk, o němž mluví tvrdí, že jej ovládá, ani neumí. Vícejazyčnost je v tomto pojetí věcí postoje.

Nemožnost určení hranice jednotlivých jazyků ilustruje také pojmenování *mišmaš*, které se v interview opakovaně objevuje, přičemž tradiční sociolingvistika pracuje s pojmy přepínání a míšení kódů. *Mišmaš*, tedy směs slovenštiny, maďarštiny a němčiny, jedna z respondentek označila za *prešpurácke esperanto*. Příkladem k tomu může být věta „Skúste násik Seite“ (vyzkoušejte druhou stranu; míněno stranu audiokazety), v níž postupně zaznívá slovenština, maďarština a němčina, nebo úryvek dialogu, v němž otázka zazní slovensky a odpověď maďarsky: A: „Neviete koľko je hodín?“, B: „Fél kilenc“ (půl deváté). Zatímco někteří respondenti *mišmaš* hodnotili vyloženě negativně, v úvaze nazvané *Rózikológia J.* Tancer popisuje postoj jistě mluvčí, Rozálie Wolfingerové, zvané Róziká, která do své slovenštiny začleňovala prvky němčiny a maďarštiny, ovšem na svém projevu nic závadného neviděla. Pohybovala se v čistě slovenském

prostředí, které jí nenaznačovalo, že by svůj projev měla nějak korigovat. Ačkoli si tato mluvčí například pletla slova *cesta* a *cesto* (těsto), vytvářela vlastní překlady *Milchflaš* (něm. *Milchflasche*, lahev na mléko), užívala maďarský kontaktní výraz *na hát* (no teda) a podobně, v běžném dorozumívání tento jazyk fungoval bez problémů. Autor si tedy klade otázku, zda je „lámaný jazyk“ vždy nutně jevem negativním.

Mluvíme-li o vícejazyčnosti, zpravidla dříve či později přijde řeč také na další tradiční sociolingvistický termín, totiž na diglosii. Podle tradičního Fergusonova pojetí jde o užívání dvou (či více) jazyků s odlišnou sociální a kulturní funkcí. Respondenti se například vyjadřovali v tom smyslu, že spisovná němčina, *Hochdeutsch*, je hodnotnější, je to něco vyššího, lepšího než (třeba kraxlhuberské) německé nářečí. V jednom interview se objevilo, že děti byly ve škole za užívání nářečí napomínány. Koneckonců v dobovém humoristickém tisku byl kraxelhuber – člověk mluvící německým bratislavským nářečím – ztvárněn jako hloupá postavička; J. Tanzer nabízí „překlad“ do slovenštiny „Kocúr-kovčan“ (Kocourkovský).

Dalším tématem, jemuž autor věnuje pozornost, jsou jazykové ideologie. Je zde připomenuto pojetí Istvána Lanstyáka, podle něj jsou, velmi stručně parafrázováno, jazykové ideologie „myšlenky, resp. myšlenkové systémy, jež se týkají jazyka v nejširším slova smyslu a verbální komunikace vůbec. Jsou to myšlenky jak o jazyce jako abstraktním systému, tak o jednotlivostech (slovech, gramatických strukturách), o způsobech fungování jazyka všeobecně i v konkrétních jazykových společenstvích, o jazykovém chování mluvčích atd.“ Jazykové ideologie se u mluvčích

i u jazyků jako abstraktních celků proměňují v závislosti na historických událostech. Tancer připomíná, že v Bratislavě se v meziválečném období kromě zmíněných tří jazyků užívala také čeština, jejíž mluvčí se zde ve větším počtu objevili po vzniku Československa. Ta však z Bratislavy zmizela se vznikem tzv. Slovenského štátu. Dalším bratislavským jazykem bylo jidiš, které zmizelo ve třicátých letech s nuceným odchodem bratislavského židovského obyvatelstva. Po skončení druhé světové války z bratislavských ulic zmizela i němčina a maďarština, vícejazyčné město se stalo jednojazyčným.

Dalšími tradičními termíny, jejichž pojetí J. Tancer „problematizuje“, zpochybňuje jejich jednoznačnost, jsou *mateřský* nebo *rodný jazyk*. Pokud se autor svých respondentů zeptal, jaký je jejich mateřský jazyk, neměli problém odpovědět. Ovšem s výjimkou respondenta, který se nemohl rozhodnout, který z jazyků v rodině užívaných má považovat za svůj mateřský. Tancer pro toto respondentovo „nevím“ nabízí vysvětlení: může se jednat rozhodnutí pro radikální vícejazyčnost. *Mateřský jazyk* je na první pohled jazykem matky, ale malé dítě si jazyk osvojuje i od dalších členů rodiny, resp. domácnosti. V interview se opakovaně ukazuje, že zásadními osobami při utváření jazykové kompetence respondentů byly také sluzky, kuchařky či slečny k dětem (něm. *Kinderfräulein*); například maďarsky či slovensky mluvící rodiče záměrně zaměstnali sluzku ze Sudet, aby se dítě naučilo německy. Autor připomíná možná chápání mateřského jazyka u T. Skutnabb-Kangasové: (a) jazyk, který se dítě naučilo jako první, (b) jazyk, který člověk za svůj mateřský jazyk považuje, (c) jazyk, který člověk ovládá nejlépe,

(d) jazyk, který člověk nejčastěji používá. Termín *rodný jazyk* evokuje, že se dítě s tímto jazykem narodilo, ve skutečnosti se jazyk teprve po narození dlouhou dobu učí. Být *rodilý mluvčí* většinou vyvolává pozitivní hodnocení, ovládneme-li cizí jazyk *jako rodilí mluvčí*, pak to znamená, že jsme se jej naučili opravdu dobře. Tancer však upozorňuje, že rodilým mluvčím slovenštiny je jak řidič kamionu, tak profesor slovenštiny. Pokud tedy někoho chválíme, že zvládl slovenštinu *jako rodilý mluvčí*, kterého rodilého mluvčího máme na mysli?

Mimo jiné v souvislosti s německým státním reálným gymnáziem se autor zmiňuje o Fishmanových doménách jazykového jednání. Kromě domény rodina je pro rozvoj vícejazyčnosti (resp. obecně pro rozvoj jazykových dovedností) klíčová právě doména škola. Německé gymnázium v Bratislavě bylo institucí nepochybně prestižní, svou činností navazovalo na činnost Evangelického lycea založeného již v roce 1607. Vyučovacím jazykem byla němčina, ale již od primy si studenti osvojovali také tak zvaný československý jazyk, dalšími vyučoványi jazyky byly francouzština, latina a další. V interview opakovaně zaznívá, že učitelé byli pro své studenty skutečnými autoritami. Autor jmenuje některé významné pedagogy, třeba botanika Vojtěcha Nábělka; shoda příjmení pražské slovakistky Miry Nábělkové není náhodná. Z dokumentů dále třeba vyplývá, že zde studovali studenti s dvanácti různými mateřskými jazyky, mezi nimiž se objevilo i esperanto.

Konečně posledními, rovněž klasickými sociolingvistickými termíny, jimž autor na základě interview věnuje pozornost, jsou jazyková ztráta a jazyková smrt. Ztrátou jazyka se obecně rozumí stav,

v němž se člověk dobrovolně nebo pod tlakem okolností nějakého jazyka vzdá. Tancer pro ilustraci připomíná, že většina dnešních Čechů a Slováků středního věku ztratila ruštinu s ukončením školní docházky. O jazykové smrti lze podle něj hovořit třeba u německého nářečí zvaného *potosch*, kterým mluví několik málo mluvčích v Kežmarku. Zmiňuje model H. J. Sasseho, podle kterého, s ohledem na téma knihy, k externě lingvistickým faktorům ztráty jazyka patří to, že po roce 1945 bylo prakticky nemožné na veřejnosti v Bratislavě mluvit německy a maďarsky, ačkoli žádný úřední dokument, který by užívání jazyků v poválečné Bratislavě upravoval, zřejmě neexistuje. K Sassovým faktorům sociolingvistickým reflektujícím jazykové chování mluvčích lze třeba uvést, že jistá respondentka radikální proměnu jazykového chování na veřejnosti vyjádřila slovy „na ulici jsme byli němí“, jiná si vzpomněla, jak zakrývala ústa malé neteři, která na ulici promluvila německy, a ještě uvedme vzpomínku jednoho respondenta žijícího dlouhodobě v Německu. Když se v roce 1989 mohl setkat s ženou, s níž v padesátých letech chodil, dozvěděl se, že už v té době ovládala němčinu. S ohledem na panující situaci však oba svou znalost němčiny, jazyka jim oběma blízkého, před sebou tajili.

Znalost gramaticky a výslovnostně dobré slovenštiny byla pro důstojný život v poválečné Bratislavě nezbytná. Autor požadovaný stupeň znalosti slovenštiny – vedoucí rovněž k přiznání slovenské národnosti – přirovnává ke starozákonnímu šiboletu (tedy obecně k jazykovému prostředku, který odliší příslušníka jedné jazykové či společenské skupiny od druhé). Z interview vyplývá, že pro některé

respondenty byla ztráta němčiny, resp. maďarštiny dočasná, s měnicí se společenskou situací se i měnily postoje mluvčích k těmto jazykům.

Kromě toho, že J. Tancer fundovaně a přitom čtenářsky velmi přístupně zpřítomňuje základní sociolingvistická témata – kniha tak může, domnívám se, sloužit i jako netradiční úvod do sociolingvistiky (viz i obsáhlý seznam literatury) –, je po celou dobu knihy čtenáři nevtíravým dialogickým partnerem. Provází jej svým výzkumem, objasňuje, jak získával respondenty, jaké jim kladl otázky, jak se na terénní výzkum připravoval, zkrátka se v knize objevuje mnoho praktických rad pro případné zájemce o terénní výzkum. Metodologicky je zajímavé i to, že do příběhů svých respondentů vkládá autor na vhodných místech i příběh svůj – například při výkladu o vícejazyčnosti se zmiňuje o tom, že se rozhodl na své děti mluvit německy (a jeho manželka slovensky), ačkoli narážel ve svém okolí na názor, že nerodilý mluvčí nemůže na své děti mluvit cizím jazykem dobře. V pojednání věnovaném mateřskému, resp. rodnému jazyku a rodilým mluvčím nabízí svou vlastní zkušenost: ačkoli je vysokoškolským pedagogem, přijde-li třeba do železářství, nezná

mnoho názvů nabízeného zboží. Jinými slovy, jistou část slovenské slovní zásoby neovládá, přesto se považuje za kompetentního mluvčího slovenštiny. V závěru knihy pak otevřeně přiznává, jak emočně náročná pro něj setkávání s pamětníky někdy byla. Interview, která původně s R. Girtlerem nazýval rozhovory ero-epické (*eromai* – ptát se, *epos* – vyprávění), se pro něj stala rozhovory ero-etickými.

Konečně ještě připojme poznámku o velice zdařilém grafickém zpracování knihy, které zahrnuje rovněž fotografie respondentů z doby současné i dávno minulé, dále kopie nejen úředních dokumentů, ale třeba i kopie stránky z předválečného deníku, obrázku z památníku, plánu koncentračního tábora a další. Zmenšené fotografie všech dvaceti protagonistů interview zdobí i titulní stranu obálky knihy. I tímto způsobem, domnívám se, autor čtenáři signalizuje, že jím zkoumaná vícejazyčnost je skutečně nahlížena pohledem samotných respondentů, že jazyk je od konkrétních mluvčích neoddelitelný, že užívání a prožívání jazyka/jazyků je s těmito respondenty těsně spojeno.

Lucie Jílková

Glaubensfragen v Hamburku: 51. ročník Deutscher Historikertag

Pod záštitou hamburské univerzity se koncem září 2016 konal padesátý první ročník setkání německých historiků. Tématem jednání konferenčních panelů a diskuzních fór byly otázky víry (*Glaubensfragen*) – takto široce definovaný zájem zdařile skloubil náměty tradičních církevních dějin, dějin institucí i výrazných aktérů spolu s otázkami chápání a interpretace náboženských prožitků, teoretických přístupů či pomezí víry a vědění. Vytvořil se tak prostor, na kterém se v prezentacích a diskuzích setkali představitelé různých proudů a badatelských orientací. Bohatý program zahrnoval sekce starověkých, středověkých, raně novověkých, moderních i současných dějin. Stranou nezůstali ani specialisté věnující se didaktice dějepisu, kulturním, urbánním, sociálním, technickým, mimo-evropským nebo digitálním dějinám.

Padesátý první ročník historických dní pokračoval v tradici spolupráce s další partnerskou zemí, kterou se letos stala Indie. Šlo přitom o prvního mimoevropského partnera při pořádání podobného setkání. Právě tento výběr přinesl historickým dnům mnoho pozitivního. Asi nejdůležitějším aspektem bylo překonání výhradně evropského rámce dějin a konfrontace s výzkumnými tématy, otázkami a problémy nastolenými přímo indickými historiky nebo světovými specialisty věnujícími se této oblasti. Náboženská různorodost a bohatost Indie výborně korespondovaly se zvoleným tématem a přinesly dynamiku i otevření málo známých problémů. Konkrétnější podoby se tak dostalo i úvahám o transnacionálních nebo globálních dějinách.

Teoretické debaty se vedly hlavně na rovině práce s koncepty sekularizace, politického náboženství, dynamiky náboženského vědění, jeho ohybnosti a inovací tváří v tvář modernitě. Pozornost se dostala i otázkám náboženství za první světové války a těsně po ní v sérii občanských válek a revolučních zvrátů. Jednotlivé příspěvky sledovaly, nakolik se náboženské rozdíly promítaly do konstrukce obrazu protivníka nebo našly své místo ve vlně kolektivního násilí těsně po válce. Během čtyř konferenčních dnů se často otevíraly i přesahy k tématům ideologie, dogmatického myšlení a totalitárních režimů. Přirozeně rezonovala také témata spjatá s migrací, sociální mobilitou a historickou rolí náboženství na těchto procesech. Na metodologické rovině bylo zajímavé sledovat diskuzi o perspektivách a možnostech globálních dějin náboženství, na které se setkali Olaf Blaschke, Volkhard Krech a Rebekka Habermas. Stranou však nezůstaly ani starší dějiny. Mnohé z panelů věnujících se dějinám reformace byly jakousi generálkou či předběžným shrnutím badatelských výsledků, které budou určitě rezonovat napříč rokem 2017 a oslavami výročí reformace!

Součástí programu bylo i fórum doktorandů, na kterém bylo prezentováno 50 právě probíhajících projektů. Příjemnou atmosféru dotvářely stánky mnohých vydavatelství a knižních domů, které nabízely na prodej svou knižní a časopiseckou produkci. Padesátý první ročník historických dnů byl 23. září zakončen sérií velkých panelových diskuzí, k průběhu některých zasedání je možné vrátit se i pohodlně od vlastního pracovního stolu prostřednictvím videí nebo zvukových nahrávek zveřejněných na internetu.

Jakub Štofanič & Martin Jemelka